

Yazım Kılavuzlarında Kelimeleri Bitişik veya Ayrı Yazma Sorunu

Hamza ZÜLFİKAR

Önce bu ayki *Türk Dili* dergisinde neden birleşik kelimeleri ele aldığımı belirterek söze başlayayım. Kelimeleri bitişik veya ayrı yazma konusunda geçen 40-50 yıl içinde birçok değişiklik oldu. Öğreticiler, öğrenciler, yazarlar bu süreci gereği gibi izleyemedi. Buna eldeki kaynakların farklı tutumları, farklı yazım anlayışları sebep oldu. Bu durum karşısında okulların eğitim öğretime başladığı bugünlerde birleşik kelimelerle ilgili aşamaları hatırlatmak, ana çizgileriyle konu üzerinde durmak istedim. Bu arada yazım birliğine gidebilmek için Türk Dil Kurumunun son *Yazım Kılavuzu*'na uymayı ve okullarda bu eserin kaynak olarak alınmasını burada gerekçeleriyle vurgulamaya çalıştım.

Piyasada öğrencilerin elinde Türk Dil Kurumunun kılavuzuna uymayan pek çok kılavuz var. Kimisinin üzerine “Türk Dil Kurumunun kılavuzuna göre hazırlanmıştır.” diye uyarı konmuş ama söz konusu kılavuzların içinde Türk Dil Kurumunun kılavuzuna uymayan kelime yazımları ve kuralları var. Bunlarla ilgili daha önce bir eleştiri yazmıştım. Öte yandan Dil Derneğince yayımlanmış sözlük ve kılavuzlarda Türk Dil Kurumunun kılavuzlarıyla uyuşmayan birleşik kelime örnekleri bulunmakta. Yapı Kredi Bankası yayınları arasında bulunan Nijat Özön’ün *Büyük Dil Kılavuzu* da Türk Dil Kurumunun kılavuzlarıyla bu bakımdan uyumlu değil. Bunlara Ali Püsküllüoğlu’nun yayımladığı *Yazım Kılavuzu*’nu ve Adam yayınları içinde çıkan *Yazım Kılavuzu*’nu da ekleyelim. Hazırlayıcılarıyla oturup karşılıklı tartışma imkânı bulunmadığı için bu ikilik sürüp gitmiştir. Bunlara benzer okullar için yazılmış daha başka kılavuzlar Türk Dil Kurumunun kılavuzuyla bağdaşmaz. Her ne kadar Yüksek Öğretim Kurulu ve Millî Eğitim Bakanlığı Türk Dil Kurumunun kılavuzlarına uymayı önerirse de öğrencilerin bazıları değişik yayınlar kullanır. Elde babadan, ağabeyden, abladan kalma kılavuzlar olduğu için yeni bir kılavuz alma yoluna gidilmez.

Eğitim öğretim yılının başında öğrencilere önerilecek kılavuz, Türk Dil Kurumunca yayımlanmış son baskı *Yazım Kılavuzu* olmalıdır. Yazım kargaşasının sürdüğü bu dönemde her öğretmenin, her öğrencinin masasında Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu* bulunmalıdır. Öğrenciler adına her türlü fedakârlığa hazır olan Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe öğretmenlerine birer adet

Yazım Kılavuzu alıp hediye etmelidir. Bu hizmetle ülkede yazım birliğine katkı sağlanabilir. Bir öğretmen “Artık izin verin de bir birleşik kelimenin yazımı için bu yaşta ve bu birikimde kılavuzlara bakmayalım.” dememeli. Ben sık sık *Yazım Kılavuzu*’na bakıyorum. Bu alışkanlığı ülkedeki dil birliği için ihmal etmeye-
lim. Yeni Türk harflerine geçtiğimiz tarihten ve yazım kurullarını içine alan ilk *İmlâ Lûgati*’nin yayımından bugüne aradan 85 yıl geçti. Ülkede hâlâ bir yazım birliğinin kurulamaması acı bir gerçektir. Örnek olarak kılavuzda *yapım eki almış bir özel ad kesmeyle ayrılmaz* biçimindeki uyarıyı çok az aydınımız biliyor ve uyguluyor. Bu genel değerlendirmelerden sonra birleşik kelimeler konusuna geçebilirim.

Kelimeleri bitişik veya ayrı yazma konusunda düşüncesini yıllar önce belirten rahmetli Hocam Hasan Eren, bitişik veya ayrı yazmanın yazım kuralları içinde çözümlü en zor konu olduğunu söyler; kelimelerin ziyadesiyle bitişik yazıldığını, hiç gereği yokken birçok kelimenin bitleştirildiğini ileri sürer, kılavuzlardaki tutumu eleştirirdi. Örnek olarak *ilk okul, orta okul, ilk öğretim, orta öğretim* gibi kelimelerin bitişik yazılmasına gerek olmadığını, bunları oluşturan kelimelerin her birinin kendi anlamlarında olduğunu savunurdu. *Yılbaşı* sözünün bile ayrı yazılması gerektiğini söyler ve ardından *yıl sonu, hafta başı, hafta sonu* gibi benzer kelimeleri nasıl yazalım diye sorardı. *Yılbaşı* bugün bitişik, *yıl sonu* ayrı yazılmaktadır. Bu tür kelimelerin bitişik veya ayrı olarak farklı yazılması, öteden beri bitişik yazılan bu tür kelimeler gelenekleşmiş yazımlar olarak değerlendirildi. *Gökkuşluğu* örneğinde *kuşak* kendi anlamında değil dolayısıyla bugün de bitişik yazılmaktadır. Hocam, *yağ* kelimesini içeren *badem yağı* örneğinde olan kelimelerin bitişik yazılmasını eleştirir, *badem şekeri* kelimesinde de *şeker*’in kendi anlamında olduğunu savunurdu.

Geçmişin bir hatırası olarak konunun serüveni sayfalarca sürecektir. Türk Dil Kurumu kılavuzlarında yer alan yazım kuralları, 1960’lı yıllardan beri giderek ayrıntılı hâle getirilmeye çalışıldı. Bütün bu gelişmeleri, tartışmaları yakından gören bir kişi olarak kelimeleri bitişik yazma konusunda ödün verilmedi; bitişik yazmayla ilgili eleştirilere kulak asılmadı. Bizler de Türk Dil Kurumunun yazım kılavuzuna uyduk, her seferinde yapılan değişiklikleri göz önüne alıp yazılarımızı, kitaplarımızı son kılavuza göre yazdık. Bu durum bazı zeki öğrencilerin gözünden kaçmazdı, “Hocam şu makalede kelimeyi bitişik yazmıştınız, şimdi ayrı yazıyorsunuz veya şu kelimeye düzeltme işareti koymuştunuz şimdi o işareti kullanmıyorsunuz, şu kelimelerde kesme işareti kullanmamışsınız” gibi uyarılarda bulunurlardı. Biz de bu durumu “Son çıkan Türk Dil Kurumunun kılavuzuna uyduk, imlada bir birlik olsun istedik.” diye savunurduk.

Yıllar böyle geçtikten sonra 1980’li yıllara geldik. Türk Dil Kurumu dernek statüsünden çıkarılıp bir kanunla devlet kurumu hâline getirildi; çalışmaları yürütmek için çeşitli üniversitelerden seçilmiş 40 üye tayin edildi.

Türk Dil Kurumu, devlet kurumu hâline getirildikten sonra kurum başkanı olan H. Eren, ilk iş olarak yazım meselesini ele aldı. Bir iki yıllık çalışmadan sonra 1985 yılında uzun zamandan beri ileri sürdüğü düşüncesi doğrultusunda *İmlâ Kılavuzu*'nu yayımladı. Kurulda bulunan bazı üyelerin kendi düşüncesine katılmadıklarını görünce kılavuzun kapağına kendi adını koyup sorumluluğu üzerine aldı. Aslında onun tepkisi, Kurumun dernek yapısındayken kelimelerin aşırı bir biçimde bitişik yazılmış olmasındaydı. Hasan Eren, Türk Dil Kurumunun, dernekken 1981 yılında yayımladığı *Yeni Yazım Kılavuzu*'nda geçen *elkitabı, gökcismi, önsöz, balmumu, gündönümü, kuruyemiş, peynirtatlısı, eskişehirtaş, odunkömürü, tarlafaresi, tarlakuşu, suböreği, altçene, üstçene* gibi kelimelerin bitişik yazılmasını doğru bulmuyordu. Bu tür kelimelerin her birinin kendi anlamında olduğunu, bunlarda bitişik yazma şartlarının oluşmadığını düşünüyordu.

Türk Dil Kurumu böyle bir yapıya kavuşturulduktan sonra ilk defa yazım konusunda etkili bir tepki ortaya çıktı. Bitişik veya ayrı yazma bu yıllarda gündeme oturdu. Daha sonraki yıllarda benim de içinde bulunduğum kurullarda bitişik veya ayrı yazma daha sık ele alındı ve birtakım esaslar ortaya kondu. H. Eren, kelimeleri bitişik veya ayrı yazma konusundaki bazı ısrarlarından vazgeçti ve 1988 yılında yayımlanan *İmlâ Kılavuzu*, belirlenen yeni esaslar doğrultusunda yayımlandı. Ancak bu kılavuzda gene de birtakım eksiklikler, cevap bulmayan sorular vardı. Bunlardan biri birleşik kelimelerle ilgiliydi. Bütün birleşik kelimeler kılavuzda yer almıyordu. “*Çiğ börek, muska böreği, Tatar böreği* kılavuza alınmış, bunlara bakıp siz de *kol böreği, su böreği, peynirli börek, kıymalı börek, puf böreği, talaş böreği, tava böreği* gibi *börek* kelimesiyle kurulu birleşik kelimeleri ayrı yazınız.” düşüncesi yerleştirilmeye çalışılıyordu.

Çalışmalar daha sonraki yıllarda devam etti, Türk Dil Kurumu Başkanlığına seçilmiş olan Ahmet B. Ercilasun'un yönetiminde *İmlâ Kılavuzu* başlığıyla 1996-2000 yıllarında yayımlanan kılavuz, bütün sorulara cevap verecek bir biçime getirilmeye çalışıldı ve hacmi genişletildi. Taramalarla birleşik kelimelerin tamamı kılavuza dâhil edildi. Aynı ölçülerde bu kılavuzu diğerleri takip etti ve en son 2012 yılında yayımlanan *Yazım Kılavuzu* aşağıda belirteceğim bazı değişiklikler dışında son şeklini aldı.

Yukarıda *elkitabı, gökcismi, önsöz, balmumu, gündönümü, kuruyemiş, peynirtatlısı, eskişehirtaş, odunkömürü, tarlafaresi, tarlakuşu, suböreği* gibi bir bölümünü sıraladığım kelimeler 1996- 2000'li yıllardan bu yana yayımlanan yazım kılavuzlarında hep ayrı yazıldı. Söz konusu kelimelerin bitişik yazılmasına gözü alışmış, kalemi yatkın olanlar eski alışkanlıklarından kurtulamadı. Daha doğrusu bu kelimelerin neden ayrı yazılması konusunda yazarlar, öğretmenler, öğrenciler, devlet memurları bilgilendirilemedi. Basında bu konularla ilgili bir köşe açılmadı.

1985 - 2012 yılları arasında yayımlanan kılavuzlarda birleşik kelimelerin daha çok yer alması sürekli gözetildi. Türk Dil Kurumu dernekken 1981 baskılı son kılavuz yayımlanmıştı. Bu baskıdan 2012 tarihli kılavuza doğru birleşik kelimelerin ayrı yazılmasıyla ilgili bir fikir edinebilmek için aşağıdaki tabloya bakılabilir.

1981 Türk Dil Kurumu	1985 Türk Dil Kurumu	2000 Türk Dil Kurumu	2012 Türk Dil Kurumu
yerçekimi	yer çekimi	yer çekimi	yer çekimi
karayolu	kara yolu	kara yolu	kara yolu
denizyolu	deniz yolu	deniz yolu	deniz yolu
havayolu	hava yolu	hava yolu	hava yolu
arapsabunu	Arap sabunu	Arap sabunu	Arap sabunu
atsineği	at sineği	at sineğ	at sineği
anadil	ana dil	ana dil	ana dil
anadili	ana dili	ana dili	ana dili
frenkgömleği	Frenk gömleği	Frenk gömleği	Frenk gömleği
hintyağı	Hint yağı	Hint yağı	Hint yağı
hintkeneviri	Hint keneviri	Hint keneviri	Hint keneviri
gülsuyu	gül suyu	gül suyu	gül suyu
gülyağı	gül yağı	gül yağı	gül yağı
....	İngiliz anahtarı	İngiliz anahtarı	İngiliz anahtarı
....	Kanada kavağı	Kanada kavağı	Kanada kavağı
balıkyağı	balık yağı	balık yağı	balık yağı
....	Van kedisi	Van kedisi	Van kedisi
....	Ankara keçisi	Ankara keçisi	Ankara keçisi
şekerpancarı	şeker pancarı	şeker pancarı	şeker pancarı
....	Amerikan bezi	Amerikan bezi	Amerikan bezi
....	Tatar böreği	Tatar böreği	Tatar böreği
dilbilgisi	dil bilgisi	dil bilgisi	dil bilgisi
beyazpeynir	beyaz peynir	beyaz peynir	beyaz peynir
....	kuru üzüm	kuru üzüm	kuru üzüm
....	kuru soğan	kuru soğan	kuru soğan
taşkömürü	taş kömürü	taş kömürü	taş kömürü
odunkömürü	odun kömürü	odun kömürü	odun kömürü
....	güneş tutulması	güneş tutulması	güneş tutulması
suaygırı	su aygırı	su aygırı	su aygırı
kayatzuzu	kaya tuzu	kaya tuzu	kaya tuzu
keçiyolu	keçi yolu	keçi yol	keçi yolu
göktaşı	gök taşı	gök taşı	gök taşı
sütdişi	süt dişi	süt dişi	süt dişi
toplusözleşme	toplu sözleşme	toplu sözleşme	toplu sözleşme
topluiğne	toplu iğne	toplu iğne	toplu iğne
toplutartışma	toplu tartışma	toplu tartışma	toplu tartışma
tahinhelvası	tahin helvası	tahin helvası	tahin helvası
susamhelvası	susam helvası	susam helvası	susam helvası
elbirliği	el birliği	el birliği	el birliği
düğünçorbası	düğün çorbası	düğün çorbası	düğün çorbası

Tablo daha yüzlerce kelimeyle genişletilebilir. Görüldüğü gibi daha önce bitişik yazılan birçok kelime son kılavuzlarda ayrı yazılmıştır. Yeni Türk harflerinin kabul edildiği 1928 yılından bu yana kelimeleri bitişik veya ayrı yazmada bir birlik sağlamak için çok çaba sarf edilmiş, ancak beklenen sonuç bugün bile alınamamıştır. Hemen bir örnek vereyim. Anadolu Ajansının *Türkiye’de ve Dünyada 2008* adlı kitabında *ön söz* bitişiktir. Üniversiteler için hazırlanmış Türk dili ders kitaplarının bazılarında da durum böyledir. Hatta kitabın başında *ön söz* ayrı, içindekiler kısmında *önsöz* bitişik verilmiştir. *Ön söz* kelimesi bir sıfat tamlamasıdır. *Ön*, burada bir ön ek değil sıfat niteliğinde bir kelimedir.

Bitişik veya ayrı yazma üzerine yapılan tartışmalar, konuşmalar, düzenlemeler başlangıçtan beri bir araya getirilse herhâlde bir büyük cilt kitap olur. Bu bakımdan konuyu bu sınırlı yazı içinde ana hatlarıyla toparlamaya çalışalım.

Eski harflerin kullanıldığı yıllarda kelimeleri bitişik veya ayrı yazma diye bir düşünce yoktu. Bu durum eski harflerin özelliğinden kaynaklanıyor. Bitişik harfler, bitişmeyen harfler meselesi vardı. Bunlardan 8 harf kendinden sonra gelen harfle bitişmezdi. Bunlar *elif, dal, dal zesi, re, ze, peltek s, vav, he* harfleriydi. Bunlara *munfasıl* harfler denirdi. İlgili çekici bir başka özellik bu 8 harf kendilerinden sonra gelen harfle bitişmezken önce gelen harflerle bitişebilirdi. Geri kalan harfler ise her iki yandan birbirine bitişirdi. Bunlara da *muttasıl* harfler denirdi. Eski harfli yazıdaki bu özellik kelimeleri bitişik yazmaya engeldir. Bugün eklendiği fiille bitişik yazdığımız yeterli fiili o gün *olunabilir mi* örneğinde “*o lu na bilir mi*” biçiminde yazılır, okuyucu bunu öteki kelimedenden biraz ayrı yazıldığı için bir kelime olarak okurdu.

Türk Dil Kurumunun Başbakanlığa bağlanmasından önce 1928’den 1980’li yıllara kadar Türk Dil Kurumunca yayımlanmış olan kılavuzların her baskısında değişiklikler yapılmıştır. Daha doğru, daha tutarlı bir kılavuz ortaya koymak amacıyla yapılan bu değişiklikleri her çıkan yeni kılavuzda görmek mümkündür. Bu anlayışla değişiklikler, eklemeler 2012 yılına kadar sürmüştür. Yapılan değişikliklerle ilgili üniversitelerde bazı tez konuları bile verildi. En çok değişiklik 1965’te yayımlanan *Yeni İmlâ Kılavuzu*’nda yapıldı. O tarihte hocam Vecihe Hatiboğlu, Türk Dil Kurumunda işin başındaydı. Bitişik yazmayla ilgili olarak birleşik kelimelerde araya başka bir kelime veya ek giremeyecek kadar kalıplaşmanın şart olduğu ilkesini öne sürmüştü. Örnek olarak *toplular sözleşme* ayrı yazılmalıydı çünkü *toplular sözleşmesi* biçiminde bir başka terim daha vardı. *Öğretmenler evi, öğretilenevi* biçiminde yazılmamalıydı, çünkü araya *-ler* çokluk eki girebilirdi.

Kelimelerin aşırı biçimde bitişik yazıldığını savunanlardan biri de İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Mertol Tulum idi. Yayımladığı kılavuzunda onun bu tutumunu görmek mümkündür. Türk Dil Kurumu üyesi olduğu yıl-

larda kelimelerin bitişik veya ayrı yazılması konusunda Hasan Eren ile birlikte çalışmış, katkı sağlamıştır. Onun *Dil Tartışmalarında Gerçekler* adlı kitapta birleşik kelimelerle ilgili geniş eleştirisini bulmak mümkündür.

Türk Dil Kurumunun Başbakanlığına bağlı olarak hizmet verdiği dönemde kılavuz hazırlama işinin ikinci safhası Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un başkanlığında başlatılmıştır. Amaç yazıma düzen getirmek, ikili yazım anlayışını çözmektir. *Keçi yolu* gibi *deniz yolu*, *hava yolu*, *kara yolu* kelimelerinde *yol* kendi anlamında olduğu için ayrı yazılmalıydı. *Denizkedisi* örneği ise bitişik olmalıydı. Çünkü *kedisi* burada kendi anlamında değil "balık" anlamındaydı. *Arap sabunu* kelimesinde olduğu gibi bir özel adı içeren birleşik kelimelerde *Arap* kelimesini küçük ve bitişik yazmak, özel adlarla ilgili kurala aykırı düşüyordu. Dolayısıyla *Arnavut kaldırımı* kelimesinde de *Arnavut* sözünün ilk harfi büyük ve ayrı yazıldı. *Taş kömürü*, *odun kömürü* kelimelerinde *kömür* kendi anlamındaydı, bitişik yazılmasına gerek yoktu. Öte yandan *yerelması* bitişik yazılacaktı çünkü söz konusu bitki *elma* değildi. Bu tür örnekler sayfalar tutacak genişliktedir. Bu düşüncelerle 1996 ve 2000 tarihlerinde iki *İmlâ Kılavuzu* çıkarılmıştır. Temel olarak Hasan Eren zamanında yapılmış ve son baskısı 1993'te çıkmış bulunan kılavuz esas alınmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye Türkçesinin bütün söz varlığının kılavuzda yer alması ilkesi benimsenmiş ve 62.000 kelimelik bir kılavuz ortaya konmuştur. Taramaları Türk Dil Kurumu uzmanları yapmıştır.

Kapsamın genişletildiği bu kılavuzda kurallar bölümü daha ayrıntılı hâle getirildi. Birleşik kelimeler açısından bu aşamada benimsenen en uygun yöntem, aynı yapıyı ve özelliği taşıyan bütün birleşik kelimelerin birer dökümünün yapılması idi. Örnek olarak *alt* veya *üst* ile kurulmuş bütün sözler taranarak bir araya getirildi ve gruplandırılan bu tür kelimeler birlikte değerlendirildi. Eski adı *tahtelbahir* olan kelime *denizaltı* biçiminde bitişik yazılıp kılavuza konarken *deniz altı araştırmaları* biçimindeki bir kullanım için *deniz altı* sözü ayrı yazılarak kılavuza eklendi. Öteki örneklerde de aynı uygulamaya gidildi. Bu ayrımı belirtmek için de kılavuzda söz konusu kelimelerin önünde ayrıç içinde anlamları verildi veya türü belirleyen bir söz kelimenin önüne kondu. Gruplandırılan ve sınıflandırılarak ortak özellikleri tespit edilen bu tür birleşik kelimelerin hangi hâllerde birleşik, hangi hâllerde ayrı yazılacağı konusunda kurallar kondu ve hemen hemen bütün örnekler kuralla birlikte kılavuzda yer aldı. Kılavuzda sosyal bilimlerde geçen *altyapı* terimi bitişik, *alt dış* ise ayrı yazıldı. Örnek kelime olarak aldığı *alt* ve *üst* kelimelerinin bitişik veya ayrı yazılmalarıyla ilgili olarak *İmlâ Kılavuzu*'nun 16. maddesinde yazılan açıklama şöyledir:

"Somut olarak yer bildirmeyen *üst* ve *üzeri* sözlerinin sona getirilmesiyle kurulan birleşik kelimeler bitişik yazılır: *akşamüstü*, *akşamüzeri*, *ayaküstü*, *ayaküzeri*, *bayramüstü*, *gerçeküstü*, *ikindiüstü*, *olağanüstü*, *öğleüstü*, *öğleüzeri*, *suçüstü*, *yüzüstü*."

Üzeri kelimesini içeren birleşik kelimeler de bu esaslara göre düzenlendi.

“Somut olarak yer bildirmeyen *alt* sözüyle kurulan birleşik kelimeler de bitişik yazılır: *ayakaltı, bilinçaltı, gözaltı, şuuraltı*”

Bu açıklamalarla yetinmeyen hazırlayıcı kurul, uzmanlara tarattığı bu kelimelerin hangi durumda ayrı yazılacağını da belirledi ve örnekleriyle bunları da bitişik yazılmayan kelimeler bölümünde açıkladı. Burada yapılan açıklama şöyledir:

“Somut olarak yer belirten *üst* sözüyle oluşturulan birleşik kelime ve terimler ayrı yazılır: *arka üstü, baş üstü, böbrek üstü bezi, kış üstü oturmak, sırt üstü yatmak*”

“Somut olarak yer belirten *alt* sözüyle oluşturulan birleşik kelime ve terimler ayrı yazılır: *deri altı, su altı, toprak altı, yer altı*”

İki yıllık bir hazırlık döneminden sonra ortaya konan, Talim Terbiye Kurulunca benimsenen ve ders kitaplarında uygulanan bu kılavuzun ayrıntılı ve sorunlara cevap verir bir yapıda olduğu inkâr edilemez.

Söz konusu *İmlâ Kılavuzu*'nun yeni baskıları, Türk Dil Kurumu Başkanı Şükrü Halûk Akalın döneminde düzeltmeler ve eklemelerle geliştirilerek birleştirici bir tutumla yeniden yayımlandı. Eskiden *ev* kelimesiyle ayrı yazılan birleşik kelimeler onun döneminde bitiştirildi. Ş. Halûk Akalın'ın döneminde *Türkçe Sözlük, Yazım Kılavuzu* Genel Ağ (İnternet) ortamına kazandırılarak daha geniş bir kullanım alanı elde edildi.

Gelişmelerin seyrini yansıtmak bakımından şimdi biraz daha gerilere gideyim. Bu yazıda ele almaya çalıştığım konunun eski terimi *mürekkep kelime* idi. Buna daha sonra *bileşik kelime* dendi. Bileşik kelime teriminde *r* sesinin düşürülüşünü doğru bulmayanlar bu terimi *birleşik kelime* diye düzelttiler. 1928 yılında çıkan *İmlâ Lûgati*'nde kullanılan terim *mürekkep kelime*'dir. 1990'lı yıllarda *birleşik kelime* terimiyle iki ayrı anlam anlaşılmaya başlandı: Bunlar *bitişik yazılan birleşik kelime* ve *ayrı yazılan birleşik kelime* diye adlandırıldı. Kısaca 1981 tarihli kılavuzda bitişik yazılan *göz kapağı, ateş böceği* gibi terimlerin bitişik yazılmasını gerektiren şartlar oluşmadığı için ayrı yazıldı ve ayrı yazılan birleşik kelimeler diye nitelendirildi. “Nezaret” anlamında *gözaltı* sözü veya *gözdağı vermek* deyiminde geçen *gözdağı* örneklerinde ise bitişik yazmanın şartları oluştuğu için bu tür kelimeler bitişik yazılan birleşik kelimeler diye adlandırıldı.

Terimlerin en çok bitişik yazıldığı dönemin 1928 yılında başladığını söyleyebiliriz. *İmlâ Lûgati*, bu açıdan verilecek tipik örnekle doludur. Aynı yıl eski harflerle kelimeleri ayrı ayrı yazan Türk toplumunun 1928'de çıkarılan *İmlâ Lûgati* ile kelimeleri bitişik yazmalarının sebebi araştırılmaya değer bir konu-

dur. Bu tutumda Batı dillerindeki bitişik yazma eğiliminin etkili olduğu söylenebilir. *Çavuş kuşu, çengel sakızı, dava vekili, topuk kemiği, şeker kamışı* örneklerini eski harflerle ayrı yazanların *İmlâ Lûgati*'nin yayımlanmasından sonra bu tür kelimeleri bitişik yazmaları ilgi çekici bir durumdur. Günümüzde ise *çavuş kuşu, çengel sakızı, dava vekili, topuk kemiği, şeker kamışı* örneklerinde ikinci kelimeler gerçek anlamlarında olması dolayısıyla ayrı yazılmıştır.

Bitişik veya ayrı yazma *İmlâ Lûgati*'nin çıktığı tarihte ihtilaf konusu olmaya başlamıştır. Eleştirilere uğrayan Dil Encümeni 1928 ve 1929 tarihli *İmlâ Lûgati*'nin başına şu açıklamayı koymuştur:

“çatır çatır, harıl harıl, güzel güzel gibi tekrarlanan kelimeler ayrı yazılacaktır. Lûgatin içinde bir arada yazılmışlar tashih sahifelerinde düzeltilmiştir. Unutulmuş olanlar varsa bunlara kıyasen ayrı yazılmalıdır.”

Lûgat'in başında yer alan 17 sayfalık açıklamalar bölümünde de aşırı bir biçimde kelimeler bitişik yazılmıştır. Örnek olarak bugün için ayrı yazdığımız *hervakit, bununlaberaber, şukadar, arzetmek, hiçolmazsa, bugibi, tekheceli, lazımgelirse* gibi pek çok söz aktardığımız biçimde bitişik yazılmıştır. Daha sonraki yıllarda yayımlanan kılavuzlarda bunlara bir düzen getirilmeye çalışılmıştır.

İmlâ Lûgati'ni Ahmet Cevat, Ahmet Rasim, Celâl Sahir, Falih Rıfkı, Fazıl Ahmet, İbrahim Necmi, İbrahim Osman, İsmail Hikmet, Mehmet Baha, Ahmet Emin, Mehmet İhsan, Ragıp Hulûsi, Ruşen Eşref, Yakup Kadri'den oluşan bir kurul hazırlamıştır. Kelimelerin bu kadar bitişik yazılmasının kimler tarafından ortaya atıldığı konusunda şimdilik bir bilgimiz bulunmamaktadır. Temel olarak daha önce Encümence hazırlanmış olan *Muhtasar Türkçe Gramer*'in esas alındığı görülmektedir. *Lûgat*'in 17 sayfalık açıklamalar bölümünü İbrahim Grantay'ın yazdığına dair elimizde bilgi vardır. Söz konusu bu bölümde kelimelerin bitişik yazılmasıyla ilgili iki yerde açıklama bulunmaktadır. Bu açıklamalardan biri şöyledir:

“Arap ve Acem köklerinden gelip fiil veya sıfat manası veren tek heceli kelimelerin *etmek, eylemek, olmak* gibi Türkçe fiillerle birleştikleri zaman bir kelime halinde yazılması tensip edilmiştir, *zannetmek, arzeylemek, kaybolmak*'ta olduğu gibi. Şu kadar var ki bu türkçe fiillerin manasında istiklâl mevcut olup ta tekheceli kelimelerde bir ikinci müstakil fiil veya sıfat vaziyeti meydana çıkarsa bu kelimelerin ayrı yazılması zarureti vardır: *Bu haksız bir azil oldu; Kuvvetli bir hasım olan Hüseyin Bey* cümlelerinde olduğu gibi” (XI. s).

Yazımını aynen koruyarak buraya aldığımız bu metinden değişik kelimelerin bitişik yazılmasıyla ilgili olarak yapılan bir başka açıklama ise şöyledir:

“Lâtin harflerinin türkçeye getirdiği faidelerin biri de iki kelimenin yanyana dizilerek bir kelime halinde yazılmasını temindir. Bu kelimeler, Türkçemiz-

de hervakit kullanılmış olmakla beraber, bunların tek kelime halinde gösterilmeleri için vaktiyle yapılmış olan gayret, büyük bir muvaffakiyet kazanmıştı. Bu nevi kelimelere ise *İmlâ Lûgatinde* epey mühim bir yer ayrılmıştır. Encümenimiz tarafından tertip edilen Muhtasar Türkçe Gramerin 11-inci bendinde de izah edilen bu mürekkep kelimelerin teşekkülünü göstermek üzere şu misaller yazılmıştır. *Başvekil, demiryolu, yerkatı, tavukgöğsü, öneyak, yalınkat, uluorta, yeraltı, yerüstü, yüzükara, aklayakın, baştankara, kırkayak, yüzbaşı, ilerigelmek, kalınkafa, imambayıldı, güngörmüş, sözdinler, sözdinlemez, yüzügüler, güleryüzlü, hatırısayılır, gözboyacak* mürekkep kelimelerinde. *İmlâ Lûgatinde* bulunanları, hem kelime olarak haiz oldukları ehemmiyeti hem de türkçe mürekkep kelime yapmak yollarını göstermiş olmak için, yazılmıştır. Eskiden Arap harflerile bile *başkâtip, başbuğ, büsbütün* gibi bir kısım mürekkep kelimelerin iki parçası çok defa bitişik yazılmıştır. Buna rağmen, ve eski imlânın farikasını teşkil eden tecanüssüzlüğün eseri olmak üzere mesalâ *başvekil* kelimesini bitişik olarak yazan görülmemiştir. Yeni harflerle yazılan yazılarda ise, mantikî olmak, ve mesalâ *başvekil* örneğine bakarak *başkâtip, başmühendis, başkalfa, başmüfettiş, başmuhasip* vs. kelimeleri de bitişik yazmak icap eder. Mürekkep kelimeleri teşkil eden unsurların bitişik olarak gösterilmesi kolay anlaşılacağı temin edecektir. Eski yazı usulüne göre yazılacak olan *dört halis arap atı* ve *bir kuru kahveci* gibi sözlerin *dört haliskanlı arap atı* ve *bir kurukahveci* tarzında yazılmasile vuzuh kazandığı, inkâr edilemez. Her mürekkep kelimedede görüldüğü gibi, bu misallerdeki mürekkep kelimelerin telâffuzunda da fonetik birliği vardır ki, bu keyfiyet esasen, bugibi kelimelerin bir arada yazılmalarını icap ettirir” (XIII- XIV. s.).

Aktardığım bu metinlerde bitişik yazmanın Latin kökenli Türk harfleriyle sağlanan faydalı ve kolay bir yol olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak bu uygulamada *bugibi* kelimesinin bile bitişik yazılması ilgi çekicidir. Metinde bitişik yazmanın faydalarının veya kolaylığının ne olduğu açıklanmamıştır. Türk Dil Kurumunun son kılavuzlarında ise bütün örnekler birtakım kurallara bağlanmıştır. Örnek olarak yukarıda geçen *öneyak* kılavuzda *öneyak* ve *ön ayak* diye alt alta iki kelime olarak alınmış. Biri bitişik yazılan “örnek olma, öncelikli bulunma” anlamındaki *öneyak*, diğeri hayvanın ayaklarından biri anlamında ayrı yazılan *ön ayak*. Alıntı yapılan metinde geçen *ateş böceği, göz kapağı* kelimelerinin ikinci kelimeleri gerçek anlamlarında olduğu için bugün ayrı yazılmakta, bitişik olarak metinde verilen *arz eylemek* örneğinde ise herhangi bir ses düşmesi veya artması söz konusu olmadığı için bugün *arz etmek, arz eylemek* biçiminde ayrı yazılmaktadır.

Açıklamalar bölümünde verilen *kırkayak, imambayıldı, tavukgöğsü, güngörmüş* kelimelerinin 1928’den bu yana bitişik yazıldığı görüyoruz.

İmlâ Lûgati’nde bitişik yazılması gerektiği öne sürülen *demiryolu, yüzükara, yeraltı, ilerigelmek, kalınkafa, yalınkat, güleryüzlü* örnekleri ise günümüzde

yürürlükte olan Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda ayrı yazılmaktadır. Hâlbuki 1981'de Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda *demiryolu*, *yerüstü*, *yeraltı*, *yalınkat*, *uluorta* bitişik yazılmıştır. *İleri gelmek*, *yüzü kara*, *kalin kafa*, *güler yüz* örnekleri 1981 tarihinde çıkan *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamıştır. Yer almamanın söz konusu kelimelerin ayrı yazılacak anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Tarihî bir süre içinde, 1928'den 1981 yılına gelinceye kadar Türkiye'de önce Dil Encümeni daha sonra Türk Dil Kurumu, düzenleyicisi olarak görülmüş, hatası da sevabı da bu kurumlar ait olmuştur. Çıkarılan kılavuzlar okullarda kullanılmıştır. 1928'den 1981'e kadar uzanan sürede yeni adıyla yazım kılavuzları eski adıyla imla kılavuzları hakkında eleştiriler durmamıştır. Özellikle bu dönemin sonlarına doğru eleştiriler yoğunlaşmıştır. Eleştiriler Kurum içinde olduğu gibi Kurum dışında da yapılmıştır. Yapılan eleştirilerin pek çoğu birleşik kelimelerle ilgilidir. Eleştiriler, özellikle 1980'li yıllardan bu yana dikkate alınmış, belli bir düzeye getirilmiştir. Böyle zorlu bir dönemden geçen *Yazım Kılavuzu*, yıllar içinde yapılan katkılarla belli bir düzeye ulaşmış, belli bir olgunluk içinde devlet kurumlarınca benimsenmiş, bilgisayar ortamında da kullanıma sunulmuştur. Beklentimiz Türk Dil Kurumunun yayımladığı son baskı kılavuzun okullarda kaynak olarak alınması ve ülke çapında bir yazım birliğine gidilmesidir.